Capitolul IV

Lingvistica între ştiinţele naturii şi ştiinţele spiritului. Concepţia lui E. Coseriu despre principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii

Ne rămîne acum să încercăm o delimitare mai precisă a locului şi statutului lingvisticii în ansamblul ştiinţelor moderne. O dificultate constantă a acestui demers o constituie poziţia de graniţă ocupată de ştiinţa limbii în cadrul clasificării tradiţionale bipartite a ştiinţelor, în ştiinţe ale naturii şi ştiinţe ale spiritului. În măsura în care este chemată să explice, de exemplu, mecanismele biologic-fiziologice ale fonaţiunii sau pe cele psihologice ale codificării/decriptării mesajelor verbale, lingvistica este, desigur, o ştiinţă a naturii, alături de discipline din sfera biologiei (anatomia, fiziologia etc.) sau a psihologiei. Cînd este însă interesată de dimensiunea semantică a comunicării verbale, ca şi de multiplele implicaţii ale limbajului în intimitatea existenţei umane, lingvistica se defineşte, la fel de firesc, drept o ştiinţă umanistă sau una dintre ştiinţele spiritului. O excelentă analiză a acestei dificultăţi epistemologice de definire a domeniului lingvisticii găsim într-un celebru articol al lui Edward Sapir (*The Status of Linguistics as a Science*, 1929):

> Unde se situează, în cele din urmă, ca ştiinţă, lingvistica? Aparţine ea, alături de biologie, ştiinţelor naturii, sau ştiinţelor sociale? Există, se pare, două fapte care sunt responsabile pentru tendinţa persistentă de a privi faptele lingvistice dintr-un unghi de vedere biologic. În primul rînd, este vorba despre faptul evident că tehnica actuală a comportamentului lingvistic implică ajustări foarte specifice de natură fiziologică. În al doilea rînd, regularitatea şi specificitatea procesului lingvistic ne conduce către un sentiment de contrast cvasi-romantic faţă de comportamentul, în aparenţă liber şi nedeterminat, al fiinţelor umane, studiat din punctul de vedere al culturii. Dar regularitatea schimbărilor fonetice este doar în mod superficial analoagă automatismului biologic. Tocmai pentru că limbajul este, ca element strict socializat, un tip de comportament uman ca oricare altul din spaţiul culturii şi totuşi trădează prin trăsăturile şi prin tendinţele sale regularităţi pe care doar omul de ştiinţă

BDD-B326-05 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

pozitivă este obişnuit să le formuleze, lingvistica este de o importanţă strategică pentru metodologia ştiinţelor sociale. În spatele aparentei anomii a fenomenelor sociale există o regularitate de configuraţie şi de tendinţă care este tot atît de reală ca şi regularitatea preoceselor fizice din lumea mecanicii, cu toate că este vorba despre o regularitate de o rigiditate infinit mai puţin evidentă şi de un alt tip de percepţie din partea noastră. Limbajul este în primul rînd un produs cultural sau social şi trebuie înţeles ca atare. Pentru a fi sigure, regularitatea şi dezvoltarea sa formală se sprijină pe consideraţii de natură biologică şi psihologică. Dar această regularitate şi lipsa noastră fundamentală de conştientizare a formelor sale tipice nu fac din lingvistică un simplu element al biologiei sau al psihologiei. Mai bine decît orice altă ştiinţă socială, prin datele şi metodele sale, în mod necesar mai uşor de definit decît datele şi metodele oricărei alte discipline care se ocupă cu comportamenul socializat, lingvistica prezintă posibilitatea unui studiu cu adevărat ştiinţific al societăţii, care nu maimuţăreşte metodele şi nici nu încearcă să adopte necritic conceptele ştiinţelor naturii. Este deosebit de important ca lingviştii, care sunt adesea pe drept acuzaţi de greşeala de a nu privi dincolo de şabloanele atrăgătoare ale materiei lor de studiu, să devină conştienţi de ceea ce ştiinţa lor ar putea însemna pentru interpretarea comportamentului uman în general. Fie că le place sau nu, ei trebuie să se preocupe din ce în ce mai mult de mulţimea problemelor antropologice, sociologice şi psihologice care invadează sfera lingvisticii (în SAPIR, *Selected Writings*..., p. 166).

În măsura în care multe din temele „de graniţă" care, pe parcursul ultimelor două secole, au interferat cu sfera de cercetare a lingviştilor au fost în cele din urmă temeinic asumate de discipline lingvistice care tind spre autonomizarea propriului domeniu (fonologia, psiholingvistica, sociolingvistica etc.), de ştiinţe tradiţionale care şi-au precizat mai bine metodele (logica, epsitemologia, psihologia etc.) sau de cîmpuri de cercetare aflate în plină expansiune şi în căutarea unui contur mai precis (filosofia limbajului, semiologia, lingvistica computaţională etc.), lingvistica teoretică este percepută din ce în ce mai mult de specialişti ca o ştiinţă umanistă, preocupată în mod prioritar de precizarea şi rafinarea inventarului conceptual şi a metodologiei sale specifice. Unei asemenea lingvistici văzute ca ştiinţă umanistă sau ştiinţă a culturii a încercat să îi fixeze principiile Eugenio Coseriu. Este vorba de cinci principii care, se cuvine să o precizăm, pot fi privite, la rigoare, ca principii ale oricărei ştiinţe umaniste: principiul obiectivităţii, principiul umanismului, principiul tradiţiei, principiul antidogmatismului şi principiul binelui public sau al responsabilităţii social-culturale[1].

1. Vezi COŞERIU, *Principiile*, p. 11 şi urm.

BDD-B326-05 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

Principiul obiectivității reprezintă fundamentul oricărei științe și a fost formulat încă de filosoful grec Platon, care vorbea în dialogul *Sofistul* despre necesitatea de „a spune lucrurile așa cum sunt", adică fără părtinire și potrivit naturii lor. Încercînd să se desprindă de subiectivitatea sa și de interesele sale contingente, personale sau de grup, omul de știință trebuie să aspire spre universalitate, adică spre o viziune asupra lucrurilor comună tuturor și acceptată de către toți.

Derivînd din principiul obiectivității și prezentîndu-se ca o relativizare a acestuia, principiul umanismului definește specificul lingvisticii ca știință umanistă în raport cu științele exacte sau cu științele naturii. Pe cînd obiectul de cercetare a acestora din urmă se află sub imperiul necesității și al cauzalității, obiectul de studiu al lingvistului, limbajul uman în general și limbile istorice în particular, se situează în sfera libertății și a finalității. Alături de artă, religie, mit, gîndire speculativ-filosofică, limbajul este o activitate creatoare, liberă și continuă, a omului și reclamă un tip de abordare prioritar hermeneutic și nu factologic-empiric sau experimental. Aceasta nu înseamnă, desigur, că observarea atentă a faptelor de limbă este exclusă și lipsită de importanță, ci doar că ceea ce primează este interpretarea acestor fapte în orizontul universalului, în direcția unei științe originare a sensurilor ultime ale umanului. Acest fapt nu exclude, ci chiar implică raportarea oricărei teorii lingvistice la datele empirice, interpretate însă în perspectivă istoric-finalistă și nu constatativ-cauzală. Cu alte cuvinte, trecerea de la cunoașterea primară, intuitivă și nejustificată a limbajului, proprie oricărui vorbitor, la cunoașterea adecvată, justificată și fundamentată argumentativ este calea proprie a lingvisticii ca știință a culturii. Obiectivitatea la care este obligat orice om de știință are, în cazul lingvistului, un caracter relativ întrucît, intrepretînd faptele de limbă ca realități istorice, o face întotdeauna în funcție de interesele și scopurile prezente.

Un al treilea principiu al lingvisticii ca știință umanistă ar fi, în concepția lui Eugenio Coseriu, principiul tradiției. Potrivit acestui principiu, nimeni nu poate inventa sau descoperi nimic nou în științele limbii dacă nu cunoaște tradiția, adică depozitul de idei, interpretări, păreri și teorii acumulat în timp, prin eforturile de bună-credință ale înaintașilor. Inclusiv erorile și insuficiențele tradiției sunt importante pentru cercetătorul care înțelege să se situeze cu decență în raport cu predecesorii. O examinarea atentă a istoriei ideilor lingvistice relevă faptul că problemele au fost întotdeauna aceleași; ceea ce diferă de la o generație la alta, de la un secol la altul sunt soluțiile găsite sau

BDD-B326-05 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

precizia mai mare cu care aceste soluţii au fost formulate. Cel puţin ca intuiţii dacă nu ca „teorii" bine articulate, în lunga perioadă a aşa-numitei „lingvistici preştiinţifice", care ar fi precedat lingvistica modernă, considerată „ştiinţifică", învăţaţii care s-au exprimat în problemele limbajului şi ale limbilor au avut întotdeauna ceva interesant de spus, din care avem mereu ceva de învăţat. Tradiţia se asumă însă în mod critic şi creativ, ceea ce presupune o apropiere deschisă, lipsită de prejudecăţi şi de preconcepţii, de opiniile şi teoriile altora.

De aici rezultă un al patrulea principiu general al ştiinţei lingvistice, şi anume p r i n c i p i u l a n t i d o g m a t i s m u l u i. Este vorba de a recunoaşte în mod programatic şi deschis evidenţa faptului că nimeni nu poate pretinde că, în chestiunile teoretice, are întotdeauna şi în mod exclusiv dreptate. Originalitatea şi coerenţa internă a unei teorii personale, ca şi validitatea ei pe termen lung, depind de măsura în care părerile, ipotezele şi teoriile altor specialişti au fost asimilate critic, reţinîndu-se din ele „miezul de adevăr", ceea ce este adevărat şi justificat în afirmaţiile altora. Poziţia antidogmatică nu trebuie confundată cu eclectismul non-critic, prin care se acceptă şi se pun cap la cap idei şi teorii adesea incompatibile. Receptarea critică a altor opinii trebuie făcută în spiritul obiectivităţii şi al unei atitudini pozitive şi constructive, respingîndu-se în mod argumentat erorile şi aberaţiile.

Un al cincilea principiu al lingvisticii este definit de E. Coseriu drept p r i n c i p i u a l u t i l i t ă ţ i i p u b l i c e. Dat fiind că obiectul de studiu al lingvisticii îl constituie o realitate atît de intim legată de viaţa tuturor oamenilor precum limbajul, cercetătorul nu are dreptul să se izoleze, ca într-un turn de fildeş, în sfera îngustă a specialităţii sale, vorbind exclusiv pentru şi pe înţelesul „savanţilor". În acest context, Coseriu aminteşte de cunoscutul paradox formulat cîndva de Leibniz, după care „ştiinţa, cu cît este mai teoretică, cu atît este mai practică". Altfel spus, cu cît o teorie este mai justă, cu atît mai utile sunt, pentru societate, consecinţele sale practice. Pe de altă parte, afirma în mod repetat Coseriu în intervenţiile publice, dar şi în unele scrieri, „vorbitorul are întotdeauna dreptate", în sensul că, în exerciţiul deplinei sale libertăţi în raport cu limba pe care o vorbeşte, orice individ este îndreptăţit să creeze acele forme şi sensuri noi de care are nevoie spre a se face înţeles. Specialistul în lingvistică, în ipostaza de „legislator", poate doar constata dinamica limbii, fiindu-i de asemenea îngăduit să emită recomandări justificate; vorbitorul rămîne însă întotdeauna instanţa ultimă. Tot de aici deduce Coseriu şi necesitatea de a întrebuinţa, în discursul ştiinţific,

BDD-B326-05 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)

nivelul obişnuit al limbii, evitîndu-se, pe cît posibil, formalizarea excesivă sau expresiile în mod inutil absconse şi „esoterice". Terminologia specifică lingvisticii poate fi precisă şi eficientă fără a se îndepărta radical de înţelesul primar al termenilor. Exemplele propuse de Coseriu sunt convingătoare, întrucît concepte ale propriei doctrine lingvistice, precum cele de *sens*, *desemnare*, *semnificare*, *vorbire*, *normă* etc., sunt cuvinte obişnuite ale lexicului intelectual modern, preciziunea lor terminologică rezultînd din efortul lingvistului de a le atribui „demnitatea" şi funcţia de „termini technici" prin forţa de convingere şi prin utilitatea teoriilor susţinute.

Bogata istorie a lingvisticii din ultimele două secole arată că năzuinţa spre o foarte precisă delimitare şi o totală autonomizare a domeniului său de interes şi competenţă a fost şi este o iluzie şi un proiect aproape cu neputinţă de realizat. Din statutul limbajului de componentă esenţială a umanului şi din cel al limbii, de ipostază centrală a creativităţii omului ca fiinţă socială şi istorică, decurge locul privilegiat ocupat de lingvistică în ansamblul ştiinţelor umaniste. Prin precizia şi flexibilitatea repertoriului său conceptual şi terminologic şi, deopotrivă, prin varietatea teoriilor şi punctelor de vedere coexistente în sfera cercetării specializate, lingvistica poate juca cu succes rolul unei punţi de legătură între diferite discipline moderne, într-o epocă în care abordarea inter- şi multidisciplinară apare ca un imperativ.

BDD-B326-05 © 2005 Polirom
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.87 (2026-11-08 17:04:07 UTC)